

ГЛОБАЛНЕ ПРОМЈЕНЕ, ТРЖИШТЕ РАДА И МИГРАЦИЈЕ СА ОСВРТОМ НА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

GLOBAL CHANGES, LABOR MARKET AND MIGRATION WITH EMPHASIS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

Борислав Смољо

Студент мастер студија, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне економије Бијељина, Република Српска, Босна и Херцеговина
borislavsmoljo@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-7329-2911

Јелена Ђокић

Студент мастер студија, Универзитет у Источном Сарајеву, Факултет пословне економије Бијељина, Република Српска, Босна и Херцеговина
jelenax4225@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9804-0075

***Апстракт:** У модерној свјетској привреди већ деценијама присутна је тенденција глобализације, те је све израженије кретање радно способног становништва. Миграција у Босни и Херцеговини, и у свијету генерално, имају дугу историју и неизоставно је пратила промјене које су захватале људско друштво. Разлози за то су разни, од принудних као што су ратни сукоби, болести, суше и слично, преко условно добровољних као што су политичко или економско стање, до добровољних миграција ради остварења одређених личних циљева. Миграције осликавају ставове становништва о стању у земљи али исто тако осликава стање развоја сваке земље. Уклањања баријера, дигитализација и доступност информација, те сама перцепција становништва о тренутном стању у земљи, али и будућности, има за посљедицу да је Босна и Херцеговина у самом врху по одливу становништва. Проширење европске перспективе за Босну и Херцеговину пружа додатне могућности за емиграцију у развијеније земље Европске уније. У раду ће бити обрађен утицај глобалних промјена на економију Босне и Херцеговине, са акцентом на одлив радно способног становништва, демографске промјене и утицај на тржиште рада, односно на социјалне и економске изазове које то ставља пред Босну и Херцеговину.*

Кључне ријечи: глобализација, миграција, демографија, тржиште рада

JEL класификација: J11

Abstract: *The trend of globalization has been present in the modern world economy for decades, and the movement of the working-age population is becoming increasingly noticeable. Migration in Bosnia and Herzegovina, and in the rest of the world in general, has a long history and had inevitably accompanied the changes that have affected human society. The reasons for that are various, from involuntary ones, such as war conflicts, diseases, drought and the like, including the conditionally voluntary ones such as political or economic situation, leading to voluntary migrations in order to achieve certain personal goals. Migrations reflect the attitudes of the population about the situation in the country, but they also reflect the state of development of each country in the world. Removing the barriers, digitalization and information accessibility, the perception of the population about the current situation in the country, as well as the future one, had the consequence that Bosnia and Herzegovina is at the very top in terms of population outflow. The European perspective for Bosnia and Herzegovina provides additional opportunities for emigration into the more developed countries of the European Union. The paper will deal with the impact of global changes on the economy of Bosnia and Herzegovina, with an emphasis on the outflow of working age population, demographic changes and the impact on the labour market, and the social and economic challenges facing Bosnia and Herzegovina.*

Key Words: globalization, migration, demography, labor market

JEL classification: J11

1. УВОД

Демографија је друштвена наука о становништву. Она једним дијелом изучава миграторно кретање становништва. Ови показатељи о кретању становништва указују на проблеме са којима се суочава Босна и Херцеговина.

Предмет анализе овог рада јесте веза између дешавања на свјетској сцени, импликације на Европу и самим тиме на Босну и Херцеговину. Убрзане глобалне промјене, као последица све веће повезаности између држава, имају готово тренутне последице и на нашу земљу. Посматрајући кроз дешавања везано за свјетску финансијску кризу, затим дешавања у вези пандемије те међународних санкција које се индиректно или директно преливају и на Босну и Херцеговину, имамо знатне ударе на економски развој, те се све то осликава кроз одлив радно способног становништва.

Уклањања баријера, дигитализација и доступност информација, те сама перцепција становништва о тренутном стању у земљи, али и будућности, има за последицу да је Босна и Херцеговина у самом врху по одливу становништва. Проширење (можда чак више сужавање него проширење) европске перспективе

за Босну и Херцеговину пружа додатне стимулације за емиграцију у развијеније земље Европске уније. Утицај глобалних промјена на економију Босне и Херцеговине, на одлив радно способног становништва, демографске промјене и утицај на тржиште рада, све то ставља знатне социјалне и економске изазове пред Босну и Херцеговину.

2. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МИГРАЦИЈЕ

У модерној свјетској привреди већ деценијама присутна је тенденција глобализације, те се стиче утисак да је све израженије кретање радно способног становништва.

Глобализација се у најширем смислу ријечи односи на експанзију глобалних веза и обухвата више великих процеса. Дефиниција глобализације се стога разликује од тога шта им је у фокусу. Глобализација се може односити на стварне процесе, идеје које их оправдавају и на начине њиховог промишљања. Глобализација означава економски, политички и културни процес који је омогућен брзим развојем на пољима транспорта и комуникација, а који је често вођен жељом великих корпорација за освајањем нових тржишта. (<http://edukacija.rs/poslovne-vestine/menadzment/globalizacija>, 30.04.2022.)

Неке још од дефиниција глобализације су:

Неумољива интеграција тржишта, држава-нација и технологија у до сада невиђеном степену која омогућава појединцима, корпорацијама и државама-нацијама да се протежу широм свијета даље, брже, дубље и јефтиније него икад прије...ширење слободног тржишта капитализма до сваке земље на свијету (Т.Л. Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, 1999, стр. 7-8)

Доминантна форма глобализације означава историјску трансформацију: у економији на начин стицања прихода и егзистенције; у политици губитак степена локалне контроле..., а у култури губитак достигнућа колективитета...Глобализација настаје као политички одговор на експанзију моћи тржишта...Она је на подручју знања. (Ј.Н. Mittelman, *The Globalization Syndrome*, 2000, стр. 6).

Развој глобалних финансијских тржишта, раст транснационалних корпорација и њихова све већа доминација над националним економијама. (G. Soros, *On Globalization*, 2002, стр.13)

Кретање становништва није нова појава, те миграције у Босни и Херцеговини, и у свијету генерално, имају дугу историју и неизоставно су пратиле промјене које су захватале људско друштво.

Може се рећи да је од најранијих времена човјечанство било у покрету. Неки људи се селе у потрази за послом, да се придруже породици или да студирају. Други се крећу да побјегну од сукоба, прогона, тероризма или кршења људских

права. Трећи се крећу као одговор на штетне ефекте климатских промјена, природних катастрофа или других фактора животне средине.

Миграције често осликавају и ставове становништва о стању у земљи али исто тако осликавају стање развоја сваке земље. Ако посматрамо тренутно стање у Босни и Херцеговини, поред мотива економске и социјалне природе за напуштање државе, имамо такође и економске и социјалне факторе привлачења земаља пријема. Ти мотиви су везани за висину прихода, али исто тако и за сам квалитет живота и лични развој, као и за перспективу за будућност себе и за наредне генерације породице. Поред овог, све је израженије и директно уплитање држава у економске процесе. Развојем информационе и комуникационе технологије, свијет се практично почео понашати као јединствен систем и говорити о економији једне земље, не разматрајући и остале дијелове планете, је незамисливо. Свако разматрање које не уважава потенцијалне предности и што је можда битније, ризике које носи окружење, је у најмању руку наивно.

3. МИГРАЦИЈЕ

Према класификацији Уједињених нација „међународни мигрант” се дефинише као свако лице које је промјенило своју земљу уобичајеног пребивалишта, правећи разлику између „краткорочних миграната“ (они који су промјенили земљу уобичајеног боравка на најмање три мјесеца, али мање од једне године) и „дугорочни мигранти“ (они који су то учинили у трајању од најмање годину дана). Међутим, не користе све земље ову дефиницију у пракси. Неке земље користе различите критеријуме за идентификацију међународних миграната тако што, на примјер, примјењују различите минималне дужине боравка. Разлике у појмовима и дефиницијама, као и методологијама прикупљања података између земаља, ометају пуну упоредивост националних статистичких података о међународним мигрантима.

3.1. Глобални преглед

У већини расправа око миграција почиње се од бројева. Да ли у апсолутном или релативном износу. И једно и друго нам помаже да створимо слику о промјенама у свијету и да боље разумијемо тренутно и предвидимо будуће стање.

Истраживања јавног мијења, као и разноврзне објаве и изјаве званичника или медија показују да се свијет суочава са најтежом миграционом кризом у историји. Подаци о миграцијама, међутим, откривају ипак другачију слику. Све у свему, апсолутни бројеви показују да се процјењени број међународних миграната повећао у последњих пет деценија. Укупно глобално процјењено у 2019 је да 272 милиона људи живи у земљи која није њихова земља рођења, преко три пута више од процјењеног броја 1970. године (84 милиона).

У табели 1 приказан је процјењени број међународних миграната у периоду од 1970. до 2019. године.

Табела 1. Међународни мигранти, 1970-2020

Година	Број миграната	Процент свјетске популације
1970	84.460.125	2,3%
1975	90.368.010	2,2%
1980	101.983.149	2,3%
1985	113.206.691	2,3%
1990	153.011.473	2,9%
1995	161.316.895	2,8%
2000	173.588.441	2,8%
2005	191.615.574	2,9%
2010	220.781.909	3,2%
2015	248.861.296	3,4%
2019	271.642.105	3,5%
2020	280.598.105	3,6%

Извор: ИОМ - International Organization for Migration UN Migration, World Migration Report 2020, 2022, <https://worldmigrationreport.iom.int>, 30.04.2022. године

Закључак који се може извући је да иако се удио међународних миграната у свијету повећава, и даље је евидентно да огромна већина људи наставља да живи у земљама у којима су рођени.

3.2. Емиграција из БиХ

Према доступним званичним подацима агенција за статистику земаља пријема и дипломатско-конзуларних представништава Босне и Херцеговине процјена укупног броја особа које живе у исељеништву, а које воде поријекло из Босне и Херцеговине износи између 2 и 2,2 милиона. Према процјенама Свјетске банке тај проценат је нешто мањи и износи 44,5% што позиционира Босну и Херцеговину на 16. мјесто у свијету по стопи емиграције у односу на број становника у земљи (од укупно 214 земаља и територија обухваћених у Migration and Remittances Factbook 2016). Важно је напоменути да се подаци Свјетске банке односе само на прву генерацију бх. емиграната, те отуда и разлика у укупном броју и стопи емиграције у односу на укупан број становника у земљи (Миграциони профил Босне и Херцеговине за 2020, годину, <http://www.msb.gov.ba>, 30.04.2022. године).

Иако у свијету Индија има највећи број емиграната, те у Европи је то Русија, ипак треба узети у обзир да су то све у питању знатно многољудније државе и да посматрајући само апсолутни број не открива праву слику. Од Европских

држава, Босна и Херцеговина је имала највећи удио исељеника у односу на своје становништво 2020. године, од чега су многи отишли током распада бивше Југославије. На основу података Међународне организације за миграције (World Migration Report 2022, Figure 16. Top 20 European migrant countries, 2020, стр. 89, <https://worldmigrationreport.iom.int>, 30.04.2022. године,) тај процент се креће око 50%.

Иако демографске процјене на глобалном нивоу не показују реално драстично повећање и више осликавају уобичајни тренд, када посматрамо стање на локалном нивоу, ситуација је више забрињавајућа или у најбољем случају тражи додатну пажњу. Чињеница је да је број становника у држави све мањи, и то кроз комбинацију исељавања и кроз већи број умрлих од рођених и општа оцјена је да Босна и Херцеговина има озбиљан проблем са миграцијом, тачније емиграцијом. Поједине оцјене иду толико да се користе термини као што су демографско истребљење. Оно што је карактеристично за овај проблем је што је он вишесложан и што је за рјешавање овог проблема потребан вишедеценијски временски период. Јер кад би се и кренуло у поправку стања, потребно је вријеме како би се демографски обновио људски потенцијал.

4. ТРЖИШТЕ РАДНЕ СНАГЕ И НОВЧАНЕ ДОЗНАКЕ

За већину земаља Југоисточне Европе, емиграција је била кључна карактеристика посљедњих година и деценија, са прилично ниским нивоом имиграције у поређењу са другим субрегијама Европе. Због овог и других фактора пројектовано је да ће неколико земаља у Европи до 2050. доживјети веома значајан пад становништва а то укључује и Босну и Херцеговину. Емиграција из источноевропских земаља у Западну Европа има растући тренд, посебно од проширења ЕУ 2004. и 2007. године. Емиграција из Источне и Јужне Европе у великој мјери обухвата радне мигранте у висококвалификованим и нискоквалификованим занимањима. Овај податак само показује и шта се дешава са Босном и Херцеговином и шта је чека у будућности. Емиграција висококвалификованих стручњака, поред све мање популације, створила је озбиљан недостатак радника у неким секторима у неколико земаља Источне Европе.

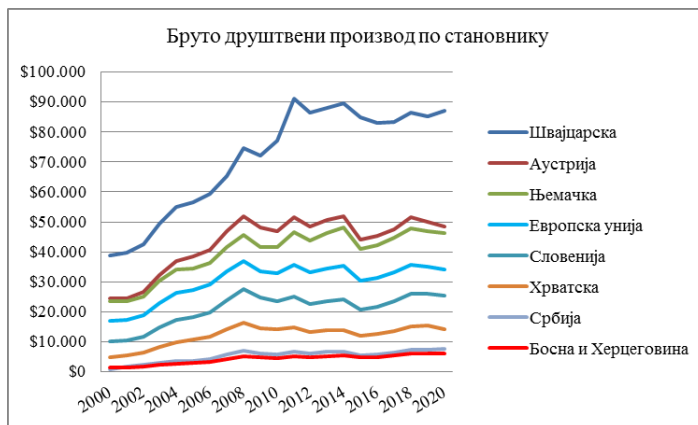
Исељавање из Босне и Херцеговине је дио општег тренда исељавања са подручја Балкана, те и друге земље регије такође имају исте или сличне проблеме. То не значи да ће Босна и Херцеговина остати без радне снаге, али исељавање води паду продуктивности рада. Такође то неизбјежно води мањем економском расту. Ту долази до изражаја зачарани круг, јер када имамо малу стопу економског раста, имаћемо веће исељавање, и самим тиме смањење и реалног и потенцијалног прогреса у земљи.

У посљедње вријеме такође, већ имамо најаве да ће се више увозити радна снага. Ово има одређене предности али ће дефинитивно да створи и проблеме социјалне природе. Још један начин реаговања на смањење потенцијала радне снаге су значајније капиталне инвестиције са циљем смањивања учешћа рада у

производњи као што су роботизација и аутоматизација процеса, односно дигитализација процеса рада. Али оно што је битно напоменути је да људски фактор није једини али јесте јако битан елемент, ако не и кључни фактор за економски раст. Постоје три фактора производње и то су: природни ресурси, радна снага и капитал. У економији постоји нешто што се назива потенцијал економије, који се може достићи ако се ангажују сви фактори производње. Ако имамо иселјавање људи, те осјетно смањење квалитетне радне снаге, неминовно имамо опадање продуктивности и имаћемо ситуацију да нам потенцијал буде убрзо једнак тренутном економском стању. Разлог је што се број радне снаге смањује и што се иде према ситуацији да број запослених буде једнак броју радне снаге. На крају ће се увијек показати да људи највреднији ресурс, и тек кад се то има, онда се може направити позитиван искорак као друштво.

Као што смо већ навели, разлог за емиграцију поред мотива економске и социјалне природе за напуштање државе је и економски фактор привлачења земаља пријема.

Графикон 1. Бруто друштвени производ по становнику

Извор: <https://data.worldbank.org>, 30.04.2022. године.

Посматрајући стопу БДП по становнику поједних земаља Европе, уочава се велика разлика у висини БДП по становнику приказаном на графикону 1.

4.1. Радна снага у БиХ

У децембру 2021. године број регистрованих незапослених лица у БиХ износио је 375.804. Број регистрованих незапослених лица се у односу на новембар 2021. године смањило за 0,6%. У поређењу са децембром 2020. године број регистрованих незапослених се смањило за 9,1%, са 413.627. У 2019. године је тај број износио 401.846 а у 2018. години 435.266. (Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Регистрована незапосленост, децембар 2021. године, <https://bhas.gov.ba>, 30.04.2022. године).

Потребно је нагласити да овај број регистрованих незапослених лица не може да се упоређује са бројем незапослених лица који је добијен путем Анкете о радној снази, као јединог међународно упоредивог индикатора незапослености у БиХ.

Табела 2. Основне карактеристике становништва на основу Анкете о радној снази БиХ, 2011-2021

	Стопа активности	Стопа запослености	Стопа незапослености
2011	44,0	31,9	27,6
2012	44,0	31,7	28,0
2013	43,6	31,6	27,5
2014	43,7	31,7	27,5
2015	44,1	31,9	27,7
2016	43,1	32,2	25,4
2017	42,6	33,9	20,5
2018	42,1	34,3	18,4
2019	42,1	35,5	15,7
2020	47,7	40,1	15,9
2021	48,0	39,6	17,4

Извор: <https://bhas.gov.ba>, 30.04.2022. године

На основу табеле имамо упоредиве параметре, а у бројкама је за претходну годину стање идуће, односно у 2021. години у Босни и Херцеговини радну снагу чинило је 1,393 милиона лица од којих је 1,151 милиона (82,6%) запослених и 242 хиљаде (17,4%) незапослених лица. Број лица ван радне снаге у Босни и Херцеговини, у 2021. години износио је 1,511 милиона (Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Саопштење -Анкета о радној снази, 2021. година, <https://bhas.gov.ba>, 30.04.2022. године).

Велики број незапослених се често истиче као један од највећих проблема са којим се годинама суочава Босна и Херцеговина. Али све чешће се истиче и податак да имамо на бироу велики број незапослених а да послодавци не могу наћи раднике.

4.2. Новчане дознаке

Податке о новчаним дознакама из иностранства води Централна банка Босне и Херцеговине. Подаци за новчане дознаке из иностранства за сва четири квартала 2020. године износе 2 милијарде и 517 милиона КМ. Међутим, процјена укупних трансфера из иностранства, који укључују и иностране пензије, за 2020. годину износи 3 милијарде и 879 милиона КМ.

Процјене Свјетске банке (Migration and Remittances Data, World bank group) о новчаним дознакама из иностранства за Босну и Херцеговину у 2020. години износе 2 милијарде и 610 милиона КМ. Према подацима Свјетске банке за 2020.

годину, учешће новчаних дознака у БДП-у Босне и Херцеговине је 8,5%, што Босну и Херцеговину ставља на 7. мјесто у Европи по висини учешћа новчаних дознака у БДП-у, што ћемо приказати у табели 3.

Табела 3. Новчане дознаке исељеништва од 2011. до 2020. године

Новчане дознаке из иностранства	Централна банка БиХ (КМ у мил.)	Свјетска банка (КМ у мил.)
2011	2.008	3.328
2012	2.093	3.134
2013	2.145	3.218
2014	2.311	3.313
2015	2.378	3.617
2016	2.439	3.240
2017	2.645	3.540
2018	2.699	3.717
2019	2.952	3.703
2020	2.517	2.610

Извор: <http://www.msb.gov.ba>, 30.04.2022. године, Миграциони профил Босне и Херцеговине за 2020. годину

Презентовани подаци из табеле 3. за период 2011. - 2020. године показују да новчане дознаке представљају стабилан извор прихода за Босну и Херцеговину. Уочљива разлика у подацима Централне банке БиХ и Свјетске банке је због тога што подаци Централне банке БиХ обухваћају само “персоналне трансфере”, док према дефиницији Свјетске банке новчане дознаке представљају збир “персоналних трансфера” и “компензације упослених”. Како наводи Централна банка БиХ у 2021. години су дознаке из иностранства износиле рекордних 3,0 милијарде КМ што је у односу на претходну годину више за 500 милиона КМ.

Ако посматрамо доступне податке Централне банке Босне и Херцеговине, у 2019. години износ новчаних дознака износио је око 2,7 милијарди конвертибилних марака. Ову годину намјерно узимамо јер је услиједио пад због пандемије. Уколико то упоредимо с релативним односом према БДП-у дознаке износе око 11% БДП-а Босне и Херцеговине од 2014. године, са изузетком, пандемијске године, када је дошло до пада дознака из иностранства на ниво од 9% БДП-а. Ако би у обзир узели, поред дознака и друге изворе, као што су остали лични трансфери, примања по основу пензија, као и приходи од рада босанскохерцеговачких резидената од привремених послова у иностранству, учешће у БДП-у се повећава за још неколико процената и прелази 14%.

Анализом свега наведеног се да закључити да и наредних година можемо очекивати да ће износ дознака бити на стабилном нивоу, чак да ће лагано и расти због тренутног стања са емиграцијом из БиХ. Међутим за неколико година или деценије, што са становишта државе није дуг временски период,

када млади који одлазе оснују породице у другим државама и добију дјецу, за очекивати је смањење прилива дознака. Дознаке би биле јако користан извор капитала да се користе као инвестиције умјесто потрошње, међутим тренутно стање не показује ни најмање знакове да ће то да се деси.

ЗАКЉУЧАК

Глобализација се односи на експанзију глобалних веза и обухвата више великих процеса. Миграције у свијету генерално су пратиле промјене које су захватале људско друштво. Људи су се селили из различитих разлога као што су потрага за послом, студирање, сукоби, тероризам и др. Ти мотиви су везани за висину прихода, али исто тако и за сам квалитет живота и лични развој.

Босна и Херцеговина се суочава са трендом исељавања што за посљедицу има мањак радне снаге и мањи економски раст. Што је за нас губитак, за друге земље је чисти добитак. Прво добију готову и стручну радну снагу у коју нису уложили ништа. Образовни систем има тиме више новца за инвестирање у постојеће становништво. Друго, особа која је напустила државу, сада доприноси са својим знањем и искуством економском напретку државе у којој живи, а не своје.

Хипотетички, ако је једна породица доприносила радом и затим са оствареним приходима кроз потрошњу, и напусти државу, сада тај новац више неће трошити у својој држави. Дијете више неће ићи у вртић, неће плаћати режије, храну, неће куповати разне друге производе и неће више доприносити предузећу гдје је био запослен. Примјеном бољих технологија, прошириват ће своје знање и правити иновације, тако развијајући много више економију земље пријема, не само кроз овај сегмент, него и кроз већу потрошњу.

Иновације су само један сегмент који осликава стварност и губитак који је посљедица исељавања јер наши таленти сада стварају иновације и патенте у другим државама, а не у БиХ.

Босна и Херцеговина је имала највећи удио емиграната од свих Европских држава у поређењу са сталним становништвом у 2020. години, од којих су многи отишли током распада Југославије али миграција није нешто што се треба силом заустављати, нити је могуће, бар не са становишта да ће то имати позитиван економски ефекат.

Миграцијама треба управљати. Не треба само негативно гледати на емиграцију, треба радити на стварању услова да се искористе предности које оне пружају. Емигранти стичу нова лична и професионална искуства, те их подстиче да извуку најбоље из себе. Стичу нова знања, вјештине и упознају нове процесе рада и нове могућности. Ако би се та енергија преусмјерила бар дјелом на БиХ, те и дио капитала који тамо стичу улагао у развој, могао би се покренути и економски раст у БиХ.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Агенција за статистику Босне и Херцеговине, Регистрована незапосленост, децембар 2021. године, <https://bhas.gov.ba>, 30.04.2022.
- [2] Friedman T.L., (1999), *The Lexus and the Olive Tree*, Farar, Straus and Giroux, United States.
- [3] <https://data.worldbank.org>, 30.04.2022.
- [4] <https://edukacija.rs/poslovne-vestine/menadzment/globalizacija-i-menadzment-u-globalnom-okruzenju> 23.03.2022.
- [5] ИОМ - International Organization for Migration UN Migration, World Migration Report 2020. Preuzeto sa sajta https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf 30.04.2022.
- [6] Mittelman J.H., (2000), *The Globalization Syndrome*, Princeton University Press.
- [7] Миграциони профил Босне и Херцеговине за 2020. <http://www.msb.gov.ba>, 30.04.2022.
- [8] Миграциони профил Босне и Херцеговине, <http://www.msb.gov.ba>, 30.04.2022.
- [9] Soros G., (2002), *On Globalization*, PublicAffairs; Edition Unstated.
- [10] World Migration Report 2022, <https://worldmigrationreport.iom.int>, 30.04.2022.

SUMMARY

The estimated number of international migrants has increased over the past five decades. Even that the vast majority of people continue to live in the countries in which they were born, the increase in international migration in some regions over time has had an impact on population change. Countries that experience extended periods of loss of human capital, emigration of skilled labor represents a serious concern. In Europe, Bosnia and Herzegovina had the highest share of emigrants in comparison with the resident population in 2020, many of whom left during the breakup of the former Yugoslavia. The data shows that the number of inhabitants in the country is still decreasing, through a combination of emigration and a low fertility rate. Migration is a social phenomenon caused by a broad variety of reasons including the search for better economic opportunities. Restricting migration is not the answer. Persistent emigration is a symptom rather than the cause of problems. Rather than thinking about how to prevent emigration, we need to seek to encourage the return of successful emigrants. Large diaspora can generate significant economic benefits and improve access to capital markets. The return of migrants can support economic development, particularly when they bring capital and knowledge with them. Bosnia and Herzegovina should actively and extensively engage with diasporas and maximize their externalities. Diasporas could be a significant source of investment and export demand. A large part of what makes workers productive in the destination labor market is the work environment and other complementary inputs. Government need to find better ways to manage migration and to harness the strength of migration.